

MONOSTORI IMRE

„Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel”

Október stációk. Nagy Gáspár és 1956

(Szerk. Pécsi Györgyi)

MONOSTORI IMRE (1945) Tatabánya

Októberi stációk. Nagy Gáspár és 1956 címmel adta ki – a történelmi jubileum előtt tisztelegve és a költő halála 10. évfordulójára is emlékezve – válogatott gyűjteményes könyvet a Nap Kiadó. A közzététel nem volt csekély, ugyanis főnállt a veszélye az időbeli esetleges többszöri ismétlésnek és a téma „közismertsége” miatt az elevenséget mérsékelő hatásnak, az olvasói közfigyelmet újra magára vonni nem tudásnak. Hiszen legalább a nyolcvanas évek közepétől „ismert” irodalmi és politikai esemény, téma, diskurzus tárgya volt valóban Nagy Gáspár költészetének idetartozó része, valamint az ezek nyomán kirobbant igen érdekes, hosszan tartó, nemegyszer hisztérikus politikai botrányok sora (mely „botrányok” még a nem versolvasó érdeklődők széles rétegeinek figyelmét is fölkellették). Látható volt azonban, hogy az efféle típusú érdeklődés meg is rekedt a napi hírek szintjén, ugyanakkor az irodalommal foglalkozó szakma megosztott állapotba került: a leegyszerűsítő fogalmazások, az ezzel járó esztétikai leminősítések, másfelől a vissza-visszatérő ismételtetések erodáló hatása elkerülhetetlenül jelen volt (az utóbbi évtizedekben). Mindez azzal is együtt járt, hogy egyik-másik „56-os” vers valóban nagy ismertségre tett szert, azonban a mélyebben meghúzódó lényegi (lélektani, tudati morális és költészeti) elemek, illetve folyamatok továbbra is a háttérben maradtak.

Nos, ez az antológia azért tud most – újra – szellemi izgalmat kelteni, mert nem elégszik meg a könnyen kiragadható szellemi és politikai nagy pillanatok (újra) felidézésével, hanem mélyre ás: időben sokkal hosszabbról, történetiségében pedig alapos és szerteágazó figyelemmel gyűjti össze a Nagy Gáspár-életműből a filológiai és szellemi vonatkozásban is idetartozó nagyszámú *rokon elemet*. Megmutatva Nagy Gáspár azonosuló együttélésének mintáit, költői megnyilvánulásait ezzel a tudattal s érzelmi ráhangoltsággal. Ráirányítja figyelmünket arra, hogy az 1956-élmény ebben az életműben szoros kapcsolatban áll több más kelet-közép-európai és magyar vonatkozású *szabadságélmény-forrással*: a költő kisgyerekkorától meglévő, illetve az élete során kibontakozó és tudatosodó *szabadságélménnyel*. Kiforrott formában ez a szemlélet a szabadság fogalmának – Nagy Gáspár szerint is – *oszthatatlan* lényegét tartalmazza, érzékelteti és tudatosítja. Az is világossá válik ebben az összeállításban, hogy nemcsak intellektuális és érzelmi, hanem elsőrendű *morális* kérdésként vetődik fel ez a *világképbeli* jelenlét, mégpedig megemelve és átszínezve egy másik lényeges Nagy Gáspár-életérzéssel: a transzcendens erőkként szabadságot segítő szerepének hitével. S végül: a szóban forgó kötet lényegét kiemelni segítő fő formai (egyben tartalmi) megoldása is sikeres: a négy ciklus a Nagy Gáspár-szövegek mellett arányos súlyozással válogat részleteket a témakörben született irodalomtörténeti, kritikai elemzésekből.

Az első ciklusba a „készülődés” korszakának dokumentumai kerültek *Szabadítót mondani* összefoglaló címmel. (Szabadság – szabadító: „kell valami szabadítót mondani / a kapuk alatt / mielőtt tompán becsukódnak.”) Hogyan alakult ki ebben a költői világképben – nemegyszer rejtett, bújtatott módon – a *szabadság* egyetemes jelentésű fogalmához köthető életérzés, másfelől a szabadság igenlésére ösztönző erős *igazságérzet* (s e kettő bonyolult összjátéka)? Az „*egyszer majd el kell temetNI*” jól ismert bizonyossága már közvetlenül ’56-hoz, az ide vezető történelmi és költői úthoz, illetve mindahhoz a traumához kötődik, melyeknek során Nagy Gáspár költői csillagképében ez az élmény megjelent. A cezúra 1989 után húzható meg: a gyengülő reményeken a nagy, keserű csalódás kerekedik felül. („*Mit hoz a múlt?*”) Végül a negyedik ciklusban Nagy Gáspár magyar történelmi példái: a szabadság-október mementói: emlékei és emlékeztetői villannak fel (*Októberi stációk*).

A szóban forgó folyamatok egyénileg megélt történetisége pontos dátumokhoz, fordulópontokhoz köthetően leírható. Kezdődik 1956 őszével – Nagy Gáspár hét éves múlt – a bérbaltavári nagymama szárnyai alatt, nem messze az osztrák határtól, ahol a harcokban részt vett, most menekülő pesti

fiatalok szállást és enivalót kaptak; s mesélték, csak mesélték a forradalmat, a szabadságharcot. A kicsi Gáspár csak ámult, s képzeletébe, tudatába egy életre belevésődött annak a néhány hétk a kalandos és hősinek átélt emléke. De az is, hogy nem egészen két év múlva nagymama is, meg édesapja is könnyes szemmel olvassa a megyei napilapban a megrázó híradást Nagy Imre és társai kivégzéséről.

Tizenkilenc éves korában nyáron, Csehszlovákia megszállásának idején mélyül el a gyerekkori emocionális élmények tudatosulása, s lesz belőlük *morális*, másfelől *irodalmi-költészeti probléma*. Később így írt erről: „Valóban 1968 nyitotta ki a szememet. Uramisten, már tizenkét év telt el azóta, hogy az oroszok vérbe fojtották a magyar forradalmat, s erről senki sem beszél. Hogyan is van ez? Tisztességes ember hallgat-e, bármily veszély fenyegeti, a népét ért gyaláztatásról?” Ez a kibeszéletlen szégyen „zaklató műzsája” lett: „hogyan Magyarországon is beszéljünk arról, ami legjobban fáj: a takart sebről, a felejtés ragályáról és a temetetlen holtakról, a mártírok méltó végtisztességének szükségességéről”. A sarkalló elhatározás és folyamatos késztetés már ekkor magával ragadta (helyesen állapítja meg tehát Vasy Géza, hogy „1956 emlékezete ennek a költészetnek központi, kezdettől – tehát 1970-től – jelenlévő motívuma”); nagy költői probléma maradt azonban továbbra is a *rejtett beszéd* – mivel csak erről lehetett szó akkoriban – mint költői magatartás és költészeti alakzat. Rájön arra, hogy a „metaforák közötti beszéd” célra vezető eszköz, módszer lehet az ő ’56-os élményvilága versbe foglalására, s eszköz is a cenzúra kijátszásához. (Szépen jelzi már ezt a törekvését az egyik korai – 1970-ben, huszonegy éves korában írt –, s már ekkor Nagy Imre sorsára utaló, az *Aki állítólag* című verse. („Kivezették a városfalakon kívül / a kapunál majdnem elgáncsolta az őt / a harang majdnem elkondulta magát / hivatalos eljárás a bizalmasok szerint / »csak a megkövezés után következik« / szóval a kivezetett volt a bűnös / aki állítólag másképp akarta építeni a várost / illetőleg az addigi gyakorlattal / és a fejével nem tudott mit kezdeni / ezért is »megváltás volt számára a kövezés« / az eltemetést engedélyezik / de nem a katakombába / az utókort meg akarják kímélni / egy »vértanú-históriától«”)

Domokos Mátyás ezt a később éretté kiforró költői készültséget „újavantgárd versbeszédnek” nevezte, melynek során „a tragédiát játékkal oldó irónia” és a tragédiáról meg nem feledkező játékoság varázsolja elő a „*takart* seb katarziszt”. Ez a versesztétikai leírás annál is fontosabb, mivel ez a fajta *modern költészeti beszéd* nemcsak az ’56-os Nagy Gáspár-versek sokaságára jellemző, de *költészetének egészére* is. Talán nem is lehetne másképpen: ez a rejtjelező, kitalálós, utalásos, sejtető, talányos, játékos versbeszéd *általános* költői magatartást jelent nála. (Amelyben nemcsak az „56-os tematika” lehetséges – sokáig kényszerűen rejtett – kifejezhetőségét találta meg, hanem költői versbeszédének egyik fő jellemzőjévé vált. Vagy az is lehetséges, hogy az eredendően ezt a költői nyelvet kereső, majd beszélő lírikus fölfedezte, hogy ez a versbeszéd kitűnően alkalmas a mindenkori szabadságélményeinek nem szokványos kifejezésére, megjelenítésére is.)

Visszatérve a Nagy Gáspár-i esemény- és élményvilág időrendbeli alakulásához: 1972-ben spontán módon részt vesz Budapesten egy rendőrök által is befolyásolt március 15-i felvonuláson, s az évtized végén megjelenik a valóságban is a transzcendens erőt jelképező kelet-közép-európai tünelemény: 1978 októberében Karol Wojtyła krakkói érseket pápának választják. Később erről így beszélt: „Az alakuló lengyel Szolidaritás kapott egy védőangyalt. A térségben akkor valami véglegesen eldőlt: nyilvánvaló lett számomra, idő kérdése csupán, hogy a dolgok más irányba forduljanak.” Az eddig látottak természetes logikája szerint ez a fordulat is erős ösztönző hatással volt Nagy Gáspár szabadság-verseinek születésére. (1980–81-ben írta a már kiforrott költő két újabb versbéli utalását: a *Benézünk majd a Múltidőbe... ősszel* és a *Két nyárfa a Hódoltságban* címűeket.) Ugyanezt az irányt tartja a *Három megjegyzés: egy válasz* című („Kodály és Illyés ünnepére – 1982” alcímű) verse. (Ennek első strófája: „Én együtt látom őket / egy dalban és / egy mondatban / amíg csak itt magyar van / kiadhatatlan versben / megvágott filmszalagon / eldobott hangszalagon / s e század néz rájuk / lesütött szemmel – vakon.”) Közben – 1981 decemberében – szükségállapotot hirdettek ki Lengyelországban, s ugyanekkor volt a Magyar Írók Szövetsége első *rendszer ellen lázadó* közgyűlése Budapesten. Mely utóbbinak során Nagy Gáspárt a választmányba, majd az egyik elnökségi titkárnak választják. Újabb fordulóponthoz tehát, melyet nemsokára a nagy, robbanó erejű „56-os” versek követnek. Nagy Gáspár kifinomult érzékeléssel követi a politikai mozgásokat és az íróközösség jó részének (jobb részének) hangulatát, és számon tartja az évfordulókat. 1983 nyarán Nagy Imre és

társai kivégzésének 25. évfordulóján megírja az *Öröknjár: elmúltam 9 éves* című korszakjelző versét, amely egy évvel később megjelenve minden alkut fölmondva, sőt számonkérést üzenve és hirdetve a „rendszerváltó versek” egyike lett. Záró gondolata, üzenete, jóslata különösen dermesztő: „egyszer majd el kell temetNI / és nekünk nem szabad feledNI / a gyilkosokat néven nevezNI”.

Szellemi életünk bizonyos köreiből jó ideig tartotta magát az a hamis doktrína, amely szerint a magyarországi „rendszerváltozást” először követelő dokumentum a Társadalmi Szemlében 1987 nyarán megjelenő *Társadalmi Szerződés* című irat volt, melyet a „liberális ellenzék” egyik vezéralakja jegyzett, s amelyben leíródott, hogy „Kádárnak mennie kell”. Petrik Béla szépen levezeti, hogy *nem*: Nagy Gáspár ezen verse már évekkel korábban, mélyebb összefüggésekben és nagy olvasóközönséget meghódítva fogalmazta meg a gyökeres változás követelését. Görömbei András is ezt a jelenséget, tényt erősíti meg: „két rendszerváltó versről” beszél, midőn az imént említett és *A Fiú naplójából* című Nagy Gáspár-verseket – ez utóbbi 1986-ban jelent meg – elemzi. Ebben az esetben sem lehet semmi kétség: hiszen a vers – amely az *árulás*, az *elárulás*, valamint az ennek elviselése miatti *szégyen* motívumát viszi végig – a forradalom 30. évfordulójára készült. Idézünk belőle: „...és a csillagos estben ott susog immár harminc / évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezeg / susog a homály követeinek útján s kitünteti őket / lehulló ezüst-tallérokkal érdemeik szerint illőn...” És a szinte csattanóra hegyezett, sűrített összvallomás, üzenet most is ott súlyosul a vers végén: „...nem tudom még hogyan viselem tartósan a szégyent / hogy együtt néztük ugyanazt az eget folyót hangyafészket / és másképp vert a szívem másért pirultam el / másért szorult ökölbe a kezem és másképp láttam / ugyanazt a fát ezüstlő éveinkkel sújtva súlyos emlékek / alatt recsegni-ropogni hajladozni büszkén – / de ha több szégyen is társul velem akkor is csak így / mondhatom: míg a szem él látni kell fele-Barátaim!...”

Pontos fogalmazással írja le Petrik a mélyben húzóódó súlyos összefüggést: Nagy Gáspár költészetében „tudatosan, jelzésértékűen került kiemelésre a magyar forradalom ügye, hiszen az új nemzedék számára ez jelenthette az összekötő kapcsot a szabadsághoz, a történelmi igazsághoz való visszatéréshez, amelyet '56 a magyarság identitástudatában képviselt”.

A hatalom – személy szerint Kádár János is – tajtékozva (s valószínűleg megdöbbenve) háborog, s az egyik utolsó politikai és adminisztratív megtorló akció kezdődik a Kádár-érában, ezúttal Nagy Gáspár és társai ellen, s azon jelenségekkel szemben, amelyek egyre inkább nehezítik ennek a megfáradt, megroggyant rendszernek a továbbélését. Ezt a folyamatot is pontosan és részletesen dokumentálja a szóban forgó antológia. Elsősorban Gyuris György *A betiltás, 1986* című írása. Ebből idézünk: „Szűrös Mátyás – aki ekkor az MSZMP KB titkárságának tagja volt – nyilatkozatából 1990-ben derült ki, hogy a lavina magától Kádár Jánostól indult, a pártfőtitkár közvetlen környezetéből – Berecz Jánostól, Knopp Andrásztól. Vörös László szerint is »személyesen Kádár János volt a kezdeményező, mert valaki fölhívta a figyelmét a költeményre, és elhitette vele, hogy ő az a Júdás, aki a versben szerepel«.” Szemlátomást súlyos eset: Kádárnak kijutott e két Nagy Gáspár versben a tragikusan szomorú igazságból: az egyikben mint a megnevezendő *gyilkosok* egyike, a másikban a szintén dicstelen szerepű *Júdás*.

Nagy Gáspár (még 1985 márciusában) emelt fővel köszön le az írószövetség titkári posztjáról, ám szívósan és szinte magától értetődő természetességgel *folytatja* egyre elszigeteltebben, de inentől kezdve most már nyílt *szabadságharcnak* nevezhető küzdelmét. 1986 novemberének végén az írószövetség immár második lázadó közgyűlésén szólal fel biztos meggyőződése és hite tudatában az *igazság hirdetésének* kötelességével. Felszólalásának biblikus, önmaga korábbi verseire is utaló befejező része megragadó zárószó. „Magánhasználatra sokszor elmondtam, hogy vitatkozni, beszélni sok mindenről kellene. Lehet. De a nézetek bármilyen elnyomása – még a helytelen nézetek elnyomása is – következményeiben az igazság ellen irányul, mert az igazságot csak egyenjogú és szabad nézetek dialógusában lehet elérni. Azt hiszem, ezt nem adhatjuk fel, s ahogy említettem, Ádvent első vasárnapja van. Tudjuk, hogy lesznek Pilátusok, lesznek Heródesek, csecsemőgyilkosok, lesznek Júdások, de a kisdéd megszületik, az igazság megszületik, semmiképpen sem lehet eltiporni.” *Igazság, egyenjogú, szabad* – ezek itt a kulcsfogalmak, akár csak ezen a költői pályán eleitől fogva s mindvégig.

1956 emléke a magyar társadalomnak gondolkodásra is hajlandó rétegeiben fokozatosan és egyre erőteljesebben került előtérbe a nyolcvanas évek végén. Valószínűleg sokan érezték úgy, hogy '56 értelmének és jelentőségének tisztázása nélkül nem lehetséges új fejezetet nyitni a magyar

közgondolkodásban, következésképpen az egyre nyilvánvalóbban elkerülhetetlen „rendszerváltás” sem képzelhető el e nélkül a kibeszélés nélkül. Nagy Gáspár személyes példája, magatartása, cselekvési terei, s ezeknek a felfogható továbbregzései élő, valóságformáló szellemi és lélektani erők. Ott volt 1987 szeptemberében Lakiteleken (tartja a sátor kötelét a hirtelen jött viharban), majd az MDF választmányi tagja lesz. 1988. június 16-án, Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulóján fehér ruhában ő is jelen volt a gazzal benőtt 301-es parcellánál, ahol a Történelmi Igazságtétel Bizottság vezetőinek kérésére felolvasta ama bizonyos két „rendszerváltó” versét, melyek már szamizdat terjesztésben is olvashatóak voltak. („Dehogyan voltam bátor, csak éppen nem merem félni” – mondotta később többször is az efféle éles helyzeteit kommentálva.)

S a bérbaltavári, meghatározóan fontos '56-os kisgyerekkori élmények, emlékek után harminchárom évvel Nagy Gáspár életében bekövetkezik ennek a szabadságeszmés élményvilágnak az egész országot megragadó tetőpontja: Nagy Imre és mártírtársai újratemetése a Hősök terén. 1989. június 16-át írtunk. Ez tagadhatatlanul kegyelmi állapot: „Nekem az volt a rehabilitációm, hogy a Magyar Írószövetség koszorúját Cseres Tibor elnökkel együtt én vihettem a mártírok koporsója elé. Ott, a Hősök terén ölelkezhettem össze azokkal a Nyugatról annyi év után hazatért egykori forradalmárokkal, akik előző évben még nem hitték el nekem, hogy ez megtörténhet.”

Az 1989-et követő idők azonban máris tele vannak keserűséggel, csalódással. „Amikor még hittünk egymásban. Így szoktam emlegetni 1989-et” – írta később. Mi történt hát? Ugyanis az innen számító időszak úgyszólván valamennyi alperiódusában megtalálhatóak ennek a fájdalmas lelkiállapotnak az írói-költői dokumentumai. Már rögtön 1989-ben a *Békebeli kannibálok* első strófájában: „Mint a békebeli / kannibálok / egymást zabálják / föl a barátok / mintha nem volna / már ki ellen / hurrá hajrá most / egymás ellen!” S a „*Mit hoz a múlt?*” szellemes paradoxonában elmondja a „rendszerváltásnak” nevezett gyenge és igazságtalan átmenet, átcsúszás súlyos ellentmondásait és morálisan sem vállalható *igazságtalan* belső lényegét: az elmaradt számonkérés erkölcsileg pusztító tisztátalanságát és a *múltat eltörölni* akaró hamis buzgalmat. Ennek a versnek az alcíme: „Szabad vers 10 év múltán”, és ugyanabban a folyóiratban jelent meg, mint ahol – tíz évvel korábban – az *Öröknyár: elmúltam 9 éves*, azaz az erős utalások is jól azonosítható folytonosságot és kapcsolatot jeleznek 1984 és 1994 között. Mely utóbbi esztendőben visszatértek a hatalomba a Nagy Imre és 1956 örökségét csak hamisan (vagy még úgy sem) vállaló *társadalmi*, politikai (és ideológiai) erők. Mert nemcsak a politika mesterkedett ebben a vélemény-átállításban, de a társadalom jelentős része sem kívánt már a múlttal, pláne '56-tal vagy éppen Nagy Imrével foglalkozni. (Mily jellemző, hogy a vájtfülű olvasók egy részének reagálását kivéve ennek a kemény szatírának semmiféle visszhangja nem volt: mellel, ez a jelenség is Nagy Gáspárt igazolta.) Ez a prózavers három hosszú mondatból áll, ízelítőül az elsőt idézzük. „Bár a *Múlt*-at egy félországnyi lakosság / (legyünk nagyvonalúak, mint a közmegegyezően és vélekedés- / kurkászó jósök) végképp eltörölné, mert egyszerűen / kellemetlen s pszichológiailag is bizonyított, / hogy a felejtésre (és a feljelentésre!) való hajlam / alapvetően emberi tulajdonság, hisz általában a populációk / szeretnek inkább a csábos jellel bensőséges viszonyba kerülni, / ebből következik, hogy tegnapi és tegnapelőtti bűneikre, / vétkeikre mutogatni ormótlanság, s előbb-utóbb kigondolják / és megvalósítják – törvény, ergo hatalom által – hogy ez / büntetendő és közszolgálatosan is elítélendő legyen – – –” Vagy itt van egy négysoros: a *Verhetetlenek*. „Roppant szorgalmasak igyekvők / ezek a roppant-gerincű fiúk / az árulásban máris verhetetlenek / s onnan már nincsen visszaút.” S a *Gyötrődésekben* szomorúan: „Valami végképp szétesett itt / a barátság a másikba vetett hit!”

A szatíraíró hajlandóság – mint hajdan Juvenalis költészetében: „Vajmi nehéz szatírárt nem költeni” – Nagy Gáspárban sem hunyt ki, sőt, néhány sorban megírja a kilencvenes évek talán legszellemelesebb és legmaróbb politikai szatíráját, a *Magyar abszurdot*. (Alcíme: „Rendezői példány”). Így, ahogy következik. „(1) Nálunk / – két vállrándítás között – / *történelmileg úgy alakult* / hogy a hóhérok / a vérbírák / a sortűz-vezénylők / a szadista államvédelmissek / a legfőbb ügynökök / és a megszarolt kis besúgók / sem tudnak (képtelenek) / megbocsátani / áldozataiknak (FÜGGÖNY) // (2) Ezért aztán / csak / *el-te-met-ni* / az áldozatokat / *már nagyon kevés* / de *né-ven ne-vez-ni* / a gyilkosokat / (etcetera) / *még mindig túl sok* / azoknak / akik ... (FÜGGÖNY) // (3) Csendes??? / Újra csendes!!! (ÚJRA FÜGGÖNY)”

A politikai kisajátítások, a hamisítások és félrevezetések következménye, hogy az idővel ismét ellenzékivé lett Nagy Gáspár 2002 őszén hivatalosan is kilép a Nagy Imre Társaságból. Meg is magyarázta lépését. „Nekem nagyon visszatetsző, hogy épp egy olyan kormány terjeszt elő új Nagy Imre-kitüntetést, amelynek egyes tagjai az MSZMP vezető káderei voltak, akik megrémültek, amikor Pozsgay Imre '89-ben népfelkeléssé nyilvánította ötvenhatot. Akik az utolsó pillanatig kiszolgálták az elmúlt rendszert.”

Az „Októberi stációk” című záró ciklus ebben a szép és tartalmas antológiában Nagy Gáspár szabadságvágyának és -élményének már említett tágasabb nézőpontját jelöli ki: a magyar nemzet történetének egyik jellegzetes vonulatává téve azt. Mindenekelőtt 1848, Petőfi, március 15., Segesvár, Bem tábornok a hívószavak. S ez a történelemszemléleti vonulat visszafelé is érvényes, azaz pontosan onnan indul, ahonnan 1956 élménye: a költői kezdetektől. S tart véges végig Nagy Gáspár életében, nem menve el szótlánul a „rendszerváltozás” óta megélt legnagyobb fájdalma mellett sem: „a tizenhét év legnagyobb fájdalma 2004. december 5-dike, mert bennem is élt az illúzió, hogy legalább abban a kérdésben mindnyájan egyetértünk, hogy a határon túli magyarokkal valóban testvérek vagyunk”. Fájdalmait a „talán” halvány bizakodása enyhíti. „Talán még kell újabb ötven év... / akkorra már mindenki lelép / ezen és azon az oldalon... / s nem marad már más egyéb, / csak vegytisztán a forradalom!” (*Októberi stációk – keserű töredékek*).

Nagy Gáspár monográfiájának, Görömbei Andrásnak sikerült pontosan megragadnia e költői életmű *korszerűen közösségi* jellegét, jellegzetességeit. Ezeket mondja. „Nagy Gáspár költészetének legnagyobb vállalkozása az, hogy a mai köztudatban [...] megkérdőjelezett költői funkciót, a közösség nemzeti tudatának, morális felelősségének, tisztaságának ápolását tovább folytassa. Korszerű művészi formában, a bonyolultabbá vált kérdések szükségképpen többdimenziós műformáiban visszaadja a költészet közösségi értelmét. A költői küzdelmet, teremtést azonban úgy végzi, hogy ennek a személyiség építése áll a középpontjában. Éppen ezért egyén és közösség együtt küzd, együtt jelenik meg ebben a különleges morális érzékenységű és nyitottan kísérletező lírában.” (*Nap, 2016*)

